

Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters

Tanja Traag*, Johan van der Valk*, Rolf van der Velden**, Robert de Vries** en Maarten Wolbers**

Het succes op de arbeidsmarkt van schoolverlaters wordt voor een groot deel bepaald door hun opleidingsniveau. Ook het volgen van aanvullende scholing zonder daarbij een diploma te behalen, vergroot de kansen op de arbeidsmarkt. Het oplopen van vertraging in de laatst gevolgde opleiding heeft geen negatieve invloed op het arbeidsmarktsucces van schoolverlaters. Ook andere factoren spelen direct of indirect een rol bij de kansen van schoolverlaters op (vast) werken en op het beroepsprestige. De prestatiemotivatie heeft vooral een indirecte invloed op arbeidsmarktsucces, via het hoogst behaalde opleidingsniveau. Schoolprestaties, non-verbale intelligentie en schoolbeleving bepalen niet alléén onderwijssucces, maar ook arbeidsmarktsucces. Ouderlijke hulpbronnen zijn eveneens belangrijk. De invloed op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters verloopt vooral indirect, via het behaalde opleidingsniveau, maar ook deels direct. Hierbij worden vooral effecten van de maatschappelijke positie van de ouders gevonden, het opleidingsniveau van de ouders en het onderwijsondersteunend gedrag.

1. Inleiding

Op de Onderwijsresearchdagen van 9–11 juni 2004 in Utrecht hebben het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) een paper gepresenteerd over de mogelijke verklaringen voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Dit artikel is een bewerking van dit paper¹. De centrale vraagstelling van het paper luidt:

In hoeverre kan het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters worden toegeschreven aan kenmerken van leerlingen die al aanwezig waren vóór de start van de onderwijsloopbaan dan wel aan kenmerken die zijn opgedaan tijdens de onderwijsloopbaan?

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden en daarmee de 'black box' van het onderwijs te openen, wordt onderzocht in hoeverre deze kenmerken (dat wil zeggen cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen) direct dan wel indirect (via het behaalde opleidingsniveau) de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters bepalen. Eerst wordt bestudeerd in welke mate deze kenmerken van invloed zijn op het hoogst behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters. Vervolgens wordt het effect van deze ken-

merken op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters vastgesteld. Voor de empirische analyse is gebruik gemaakt van gegevens over schoolverlaters uit het Voortgezet Onderwijs Cohort Leerlingen 1989 (VOCL'89).

2. Onderzoekopzet

In het VOCL 1989 worden leerlingen die in het schooljaar 1989/1990 in het eerste leerjaar van het voortgezet onderwijs zaten gevolgd tijdens hun onderwijsloopbaan en bij de overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt. De meeste leerlingen hebben inmiddels het reguliere, voltijd dagonderwijs verlaten².

Op basis van de gegevens uit het VOCL 1989 kan het onderwijsniveau en -richting van schoolverlaters worden vastgesteld. Ook het schooladvies – het advies dat de leerling van de basisschool heeft gekregen met betrekking tot de doorstroom naar het voortgezet onderwijs – is bekend.

De schoolprestaties zijn gebaseerd op de totaalscore op drie toetsen – Nederlands, rekenen en informatieverwerking – die met behulp van een door het CITO samengestelde toets halverwege het eerste schooljaar van het voortgezet onderwijs zijn afgenomen. Non-verbale intelligentie is vastgesteld door een tweetal toetsen; de eerste meet het redeneervermogen, de tweede het abstractievermogen.

Prestatiemotivatie is gemeten aan de hand van de volgende twee uitspraken die aan de leerlingen zijn voorgelegd: 'ik maak mijn schoolwerk graag goed, ook als dat me moeite kost' en 'ik doe weinig mijn best op school'. De schoolbeleving van leerlingen is gebaseerd op een schaal bestaande uit 11 items.

De sociale herkomst van de leerlingen is bepaald aan de hand van twee indicatoren, te weten het opleidingsniveau van de ouders en de maatschappelijke positie van de ouders. De maatschappelijke positie van de ouders is gebaseerd op informatie over de werkzaamheid en het beroep van de hoofdkostwinner van het gezin.

De culturele hulpbronnen van de ouders zijn gemeten aan de hand van hun culturele participatie en leesgedrag. De items behorende bij de schaal voor culturele participatie hebben betrekking op de mate van concert-, toneel- en museumbezoek van beide ouders. De items behorende bij de schaal voor leesgedrag hebben betrekking op het aantal gelezen boeken per maand.

Het onderwijsondersteunend thuisclimaat is gebaseerd op vragen aan beide ouders over het hebben van gesprekken over school, het hebben van gesprekken over prestaties en het geven van complimenten over schoolprestaties.

* Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Heerlen.

** Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Maastricht.

Drie kenmerken van de arbeidsmarktpositie worden in dit paper geanalyseerd:

- 1) de kans op betaald werk;
- 2) de kans op vast werk;
- 3) het beroepsprestige van de baan.

Tot schoolverlaters met betaald werk worden gerekend degenen die behoren tot de beroepsbevolking en die ten minste 12 uur per week werken. Schoolverlaters zonder betaald werk zijn degenen die behoren tot de beroepsbevolking en niet of minder dan 12 uur werken. Schoolverlaters hebben vast werk als zij aangeven dat zij (deels) in vaste dienst zijn, wanneer afgesproken is dat zij bij goed functioneren in vaste dienst komen of als zij een contract hebben van een jaar of langer. Het beroepsprestige van de baan waarin schoolverlaters werkzaam zijn, is vastgesteld door prestigescores toe te kennen aan beroepsomschrijvingen volgens een schaal die door Ultee en Sixma (Sixma & Ultee, 1984) is ontwikkeld voor Nederland. Deze schaal varieert van 13 punten (voor beroepen met het minste aanzien) tot en met 87 punten (voor beroepen met het hoogste aanzien).

3. Resultaten

3.1 Bereikt opleidingsniveau

Eerst wordt het hoogst bereikte opleidingsniveau geanalyseerd. Verwacht mag worden dat cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen van invloed zijn op het hoogst bereikte opleidingsniveau van schoolverlaters. Het bereikte opleidingsniveau bepaald vervolgens voor een groot deel de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Op deze manier kan worden aangegeven welke kenmerken direct dan wel indirect (via het behaalde opleidingsniveau) de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters bepalen.

Uit lineaire regressie-analyse van het hoogst behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters blijkt dat sekse en herkomst een significante invloed hebben op het behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters. Het gemiddelde behaalde opleidingsniveau (uitgedrukt in jaren scholing) van mannelijke, autochtone schoolverlaters bedraagt 12,1 jaren. Vrouwelijke schoolverlaters behalen gemiddeld genomen een hoger opleidingsniveau dan mannelijke schoolverlaters. Het hoogst behaalde diploma van vrouwelijke schoolverlaters, uitgedrukt in jaren scholing, is gemiddeld ongeveer één jaar hoger dan voor mannelijke schoolverlaters. Allochtone schoolverlaters behalen gemiddeld een lager opleidingsniveau dan autochtone schoolverlaters. Hier geldt dat het hoogst behaalde opleidingsniveau van allochtone schoolverlaters, uitgedrukt in jaren scholing, gemiddeld ongeveer 1,3 jaar lager is dan dat van autochtone schoolverlaters.

Ook als gecorrigeerd wordt voor cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen van schoolverlaters verandert de invloed van sekse op het behaalde opleidingsniveau weinig. De gevonden verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters kunnen daarom niet worden toegeschreven aan de toegevoegde variabelen. De verschillen tussen allochtone en autochtone schoolver-

laters zijn daarentegen wel sterk afgenomen. De gevonden verschillen tussen allochtone en autochtone schoolverlaters kunnen daarmee voor een groot deel worden toegeschreven aan verschillen in cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen.

Daarnaast blijkt dat schoolprestaties en non-verbale intelligentie een significant positieve invloed hebben op het behaalde opleidingsniveau. Schoolverlaters die hoger scoren op de CITO entree toetsen behalen een hoger opleidingsniveau dan schoolverlaters die hier lager op scoren. Daarnaast geldt dat schoolverlaters een hoger opleidingsniveau bereiken als ze over meer non-verbale intelligentie beschikken. Ook de mate waarin leerlingen gemotiveerd zijn (prestatiemotivatie) en de mate waarin school 'leuk' wordt gevonden (schoolbeleving) dragen in positieve zin bij aan een succesvolle onderwijsloopbaan. Schoolverlaters met meer prestatiemotivatie bereiken een hoger opleidingsniveau dan schoolverlaters met minder prestatiemotivatie en schoolverlaters met een hoge schoolbeleving bereiken een hoger opleidingsniveau dan schoolverlaters met een lagere schoolbeleving.

Verder speelt het opleidingsniveau, de maatschappelijke positie en culturele participatie van de ouders en het ondersteunend thuis klimaat een rol bij het behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters. Ten eerste geldt dat schoolverlaters met hoogopgeleide ouders een hoger opleidingsniveau behalen dan schoolverlaters met laagopgeleide ouders. Ten tweede blijkt dat schoolverlaters een hoger opleidingsniveau bereiken wanneer de ouders zelf werkzaam zijn in vergelijking met schoolverlaters waarvan de ouders niet werkzaam zijn. Dit geldt met name voor schoolverlaters waarvan de ouders werkzaam zijn als zelfstandige zonder personeel of werken als middelbare of hogere employee. Ten derde komt naar voren dat schoolverlaters met ouders waarvan de culturele participatie hoog is een hoger opleidingsniveau bereiken dan schoolverlaters waarvan de culturele participatie lager is. Ten vierde blijkt dat onderwijs ondersteunend gedrag van de ouders leidt tot betere schoolprestaties van de kinderen. Schoolverlaters waarvan de ouders vaker praten over school (prestaties) of vaker complimenten geven, bereiken een hoger opleidingsniveau dan schoolverlaters waarvan de ouders dit minder vaak doen.

Het schooladvies van schoolverlaters speelt een positieve invloed op het behaalde opleidingsniveau. De vergelijking van schooladvies met cognitieve vaardigheden en motivatie wijst uit dat het schooladvies de grootste invloed heeft op het uiteindelijk behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters. Van het advies dat de leerling heeft meegenomen met betrekking tot het voortgezet onderwijs mag ook worden verwacht dat het een goede voorspeller is van het uiteindelijk bereikte opleidingsniveau, aangezien dit advies is gebaseerd op de prestaties in het basisonderwijs en de score op de CITO eindtoets. Schoolprestaties heeft daarna de grootste invloed op het behaalde opleidingsniveau, gevolgd door prestatiemotivatie, schoolbeleving en vervolgens non-verbale intelligentie. Van de ouderlijke hulpbronnen heeft het opleidingsniveau van de ouders de sterkste invloed, gevolgd door maatschappelijke positie, onderwijsondersteunend gedrag en culturele participatie.

Staat 1
Overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse van het bereikte opleidingsniveau

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Vrouw ¹⁾ Schoolprestaties Intelligentie Prestatiemotivatie Schoolbeleving Opleidingsniveau ouders Maatschappelijke positie ouders Arbeiders ³⁾ Zelfstandigen zonder personeel ³⁾ Zelfstandigen met personeel ³⁾ Lagere employées ³⁾ Middelbare employées ³⁾ Hogere employées ³⁾ Culturele participatie ouders Onderwijsondersteunend thuis klimaat Schooladvies	Leesgedrag ouders	Allochtoon ²⁾

¹⁾ Vergeleken met mannen.
²⁾ Vergeleken met autochtonen.
³⁾ Vergeleken met niet werkzamen.

3.2 De kans op betaald werk

Het hoogst bereikte opleidingsniveau van schoolverlaters heeft een positief effect op de kans werkzaam te zijn. In termen van odds ratio's is de kansverhouding van werk tegenover geen werk voor de hoogst opgeleide schoolverlaters bijna zeven keer groter dan de overeenkomstige kansverhouding voor de laagst opgeleide schoolverlaters.

De invloed van het hoogst bereikte opleidingsniveau op de kans op werk is een stuk lager na correctie voor sekse, herkomst en opleidingsrichting. Allochtone schoolverlaters hebben een geringere kans om werkzaam te zijn dan autochtone schoolverlaters. Schoolverlaters van de richtingen landbouw, techniek, gezondheidszorg, economie en overig hebben een grotere kans op werk dan schoolverlaters die alleen algemeen vormend onderwijs hebben voltooid. Daarnaast wordt het effect van aanvullende scholing dan significant. Schoolverlaters die na het behalen van de hoogst bereikte opleiding nog voor ten minste twee jaar een andere opleiding hebben gevolgd in het initiële onderwijs, maar deze niet met een diploma hebben afgerond, hebben een grotere kans om werkzaam te zijn dan degenen zonder aanvullende scholing. Blijkbaar wordt deze aanvullende scholing door werkgevers toch gewaardeerd, ondanks het feit dat er geen diploma van is behaald.

De kans op werk wordt voor schoolverlaters bepaald door verschillende kenmerken die al aanwezig waren voorafgaand aan de start van de onderwijsloopbaan. Ten eerste is non-verbale intelligentie van belang bij de kans om werkzaam te zijn. Naarmate schoolverlaters beschikken over een hoger IQ, des te groter is hun kans op werk. Tevens doet de maatschappelijke positie van de ouders ertoe. Schoolverlaters waarvan de ouders werkzaam zijn als arbeider, zelfstandige met personeel, lager of middelbare employee, hebben een grotere kans op werk dan degenen waarvan de ouders niet werkzaam zijn.

3.3 De kans op vast werk

Uit de analyse van de kans op vast werk komt naar voren dat werkzame schoolverlaters die een hoog opleidingsniveau hebben bereikt, vaker een vaste aanstelling hebben dan degenen met een laag opleidingsniveau. Per jaar extra scholing neemt de geschatte kansverhouding met 10 procent toe. Een deel van dit opleidingseffect wordt toegeschreven aan de kenmerken sekse, herkomst en opleidingsrichting. Herkomst heeft een negatief effect op de kans op vast werk: allochtonen zijn aanmerkelijk vaker in een tijdelijk dienstverband werkzaam dan autochtonen. Daarnaast is de gevolgde opleidingsrichting van invloed op de kans op vast werk. School-

Staat 2
Overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse van de kans op betaald werk

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Opleidingsniveau Aanvullende scholing zonder diploma Opleidingsrichting Landbouw ³⁾ Techniek ³⁾ Economie ³⁾ Gezondheidszorg ³⁾ Overig ³⁾ Intelligentie Maatschappelijke positie ouders Arbeiders ⁴⁾ Zelfstandigen met personeel ⁴⁾ Lagere employées ⁴⁾ Middelbare employées ⁴⁾	Studievertraging Regio Schoolprestaties Prestatiemotivatie Schoolbeleving Opleidingsniveau ouders Maatschappelijke positie ouders Zelfstandigen zonder personeel ⁴⁾ Hogere employées ⁴⁾ Culturele participatie ouders Leesgedrag ouders Onderwijsondersteunend thuis klimaat Schooladvies	Vrouw ¹⁾ Allochtoon ²⁾

¹⁾ Vergeleken met mannen.
²⁾ Vergeleken met autochtonen.
³⁾ Vergeleken met algemene opleidingen.
⁴⁾ Vergeleken met niet werkzamen.

verlaters van de richtingen landbouw en techniek hebben vaker een vaste baan dan degenen, die alleen algemeen vormende onderwijs hebben behaald.

De maatschappelijke positie van de ouders is bepalend voor de kans op vast werk. Schoolverlaters uit een gezin waarvan de ouders in welke beroepsklasse dan ook werkzaam zijn – uitgezonderd die van zelfstandigen met personeel en lagere employées –, hebben een grotere kans op een vaste baan dan schoolverlaters uit een gezin waarvan de ouders niet werkzaam zijn. Ook het onderwijsondersteunend thuis klimaat heeft een positieve invloed op de kans vast werk te vinden. De culturele hulpbronnen van de ouders hebben daarentegen een negatief effect op de kans op vast werk. Naarmate de ouders vaker participeren in culturele activiteiten, is de kans op een vaste baan geringer.

3.4 Beroepsprestige van de baan

Het hoogst bereikte opleidingsniveau heeft ook een positieve invloed op het beroepsprestige. Ieder jaar extra scholing levert 2,8 extra prestigepunten op. Dit betekent dat er een verschil van ongeveer 36 punten is tussen de laagst en hoogst opgeleide schoolverlaters. Daarnaast heeft aanvullende scholing zonder diploma een positief effect op het beroepsprestige van de gevonden baan. Schoolverlaters die na het hoogst bereikte niveau nog aanvullende scholing hebben gevolgd in het initiële onderwijs, maar daarvan geen diploma hebben behaald, oefenen een beroep uit dat 2,9 prestigepunten meer waard is dan schoolverlaters die geen aanvullende scholing hebben gevolgd. Ook is studievertraging van belang. Schoolverlaters die tijdens de hoogst bereikte opleiding studievertraging hebben opgelopen, bereiken een beroep dat meer prestige oplevert dan schoolverlaters die geen vertraging hebben opgelopen. Het is mogelijk dat deze vertraging het gevolg is van buitenschoolse activiteiten (stage in het buitenland, bestuurswerkzaamheden bij studentenvereniging), die veelal een positief effect hebben op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters.

Voor een groot deel hangt het effect van studievertraging ook samen met verschillen naar sekse, herkomst, studierichting en de regio waar de opleiding is gevolgd. Van deze kenmerken is allereerst sekse relevant. Vrouwelijke schoolverlaters behalen gemiddeld genomen een lager beroepsprestige dan hun mannelijke tegenhangers. Schoolverlaters met een agrarische opleidingsachtergrond hebben een beroep met gemiddeld het laagste beroepsprestige, gevolgd door schoolverlaters met een verzorgende opleiding. Het beroepsprestige is het hoogst voor degenen die een technische opleidingsrichting hebben gevolgd dan wel een richting die in de restcategorie is ingedeeld. Verder geldt dat schoolverlaters uit de Randstad gemiddeld een hoger beroepsprestige behalen dan schoolverlaters die in de andere regio's van Nederland een opleiding hebben gevolgd.

Verskillende cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen zijn van invloed op het beroepsprestige van de baan waarin schoolverlaters werkzaam zijn. In de eerste plaats zijn schoolprestaties van belang. Naarmate schoolverlaters betere prestaties hebben behaald in het voortgezet onderwijs, des te hoger is het prestige van het beroep dat ze uitoefenen. In de tweede plaats heeft non-verbale intelligentie een effect op het beroepsprestige. Schoolverlaters met een hoog IQ zijn werkzaam in een beroep met een hoger beroepsprestige dan schoolverlaters met een laag IQ. In de derde plaats doet schoolbeleving ertoe. Schoolverlaters die het naar hun zin hebben gehad op school, hebben een baan met een hoger beroepsprestige dan schoolverlaters die met minder plezier naar school zijn gegaan. In de vierde plaats is het opleidingsniveau van de ouders bepalend voor het beroepsprestige van de baan waarin schoolverlaters zijn terechtgekomen. Naarmate de ouders hoger zijn opgeleid, des te hoger is het beroepsprestige van de baan.

Ondanks de invloed van deze uiteenlopende kenmerken interpreteren ze nauwelijks de invloed van het aantal jaren scholing (met en zonder diploma) op het beroepsprestige van de gevonden baan. Het gaat dus vooral om additionele effecten naast het bereikte opleidingsniveau. Na correctie

Staat 3
Overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse van de kans op vast werk

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Opleidingsniveau	Aanvullende scholing zonder diploma	Allochtoon ²⁾
Opleidingsrichting	Studievertraging	Culturele participatie ouders
Landbouw ³⁾	Vrouw ¹⁾	
Techniek ³⁾	Opleidingsrichting	
Maatschappelijke positie ouders	Economie ³⁾	
Arbeiders ⁴⁾	Gezondheidszorg ³⁾	
Zelfstandigen zonder personeel ⁴⁾	Overig ³⁾	
Middelbare employées ⁴⁾	Regio	
Hogere employées ⁴⁾	Schoolprestaties	
Onderwijsondersteunend thuis klimaat	Intelligentie	
	Prestatiemotivatie	
	Schoolbeleving	
	Opleidingsniveau ouders	
	Maatschappelijke positie ouders	
	Zelfstandigen met personeel ⁴⁾	
	Lagere employées ⁴⁾	
	Leesgedrag ouders	
	Schooladvies	

¹⁾ Vergeleken met mannen.
²⁾ Vergeleken met autochtonen.
³⁾ Vergeleken met algemene opleidingen.
⁴⁾ Vergeleken met niet werkzamen.

Staat 4
Overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse van het beroepsprestige

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Opleidingsniveau	Allochtoon ²⁾	Vrouw ¹⁾
Aanvullende scholing zonder diploma	Intelligentie	Opleidingsrichting
Studievertraging	Prestatiemotivatie	Landbouw ³⁾
Opleidingsrichting	Maatschappelijke positie ouders	Gezondheidszorg ³⁾
Techniek ³⁾	Arbeiders ⁴⁾	Overig ³⁾
Economie ³⁾	Zelfstandigen zonder personeel ⁴⁾	
Overig ³⁾	Zelfstandigen met personeel ⁴⁾	
Regio	Lagere employées ⁴⁾	
Schoolprestaties	Middelbare employées ⁴⁾	
Schoolbeleving	Hogere employées ⁴⁾	
Opleidingsniveau ouders	Culturele participatie ouders	
Schooladvies	Leesgedrag ouders	
	Onderwijsondersteunend thuisclimaat	

¹⁾ Vergeleken met mannen.
²⁾ Vergeleken met autochtonen.
³⁾ Vergeleken met algemene opleidingen.
⁴⁾ Vergeleken met niet werkzamen.

voor deze kenmerken blijft het opleidingsniveau van schoolverlaters sterk bepalend voor het beroepsprestige van de gevonden baan.

4. Conclusie

In de paper zijn de effecten van cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen – naast het effect van opleiding – op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters onderzocht. Centraal stond de vraag in hoeverre het effect van het aantal jaren gevolgd onderwijs op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters kan worden toegeschreven aan kenmerken van leerlingen die al aanwezig waren voor de start van de onderwijsloopbaan dan wel aan kenmerken die zijn opgedaan tijdens de onderwijsloopbaan. Het ging daarbij specifiek om de rol van cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen. Er is onderzocht in hoeverre deze kenmerken direct dan wel indirect (via het behaalde opleidingsniveau) de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters bepalen. Hiertoe is eerst bekeken in welke mate deze kenmerken van invloed zijn op het opleidingsniveau dat schoolverlaters bereiken. Vervolgens is het effect van deze kenmerken op verschillende aspecten van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters onderzocht.

De resultaten van de analyse laten zien dat het behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters wordt bepaald door cognitieve vaardigheden, motivatie en ouderlijke hulpbronnen. Daarbij geldt voor cognitieve vaardigheden en motivatie dat het schooladvies de grootste invloed heeft op het uiteindelijk behaalde opleidingsniveau, gevolgd door schoolprestaties, prestatiemotivatie, schoolbeleving en vervolgens non-verbale intelligentie. Van de ouderlijke hulpbronnen blijkt het opleidingsniveau van de ouders het meest belangrijk, gevolgd door de maatschappelijke positie, het onderwijsondersteunend klimaat en de culturele participatie. Daarnaast blijkt dat er van het volgen van scholing zonder een diploma te behalen geen negatief signaal uitgaat. Integendeel, het volgen van aanvullende scholing zonder daarbij een diploma te behalen, vergroot de kans op betaald werk en het prestige van de baan. Verder leidt vertraging in de laatst gevolgde opleiding ook niet tot een minder gunstige arbeidsmarktpositie van schoolverlaters.

Non-verbale intelligentie en de maatschappelijke positie van de ouders hebben niet alleen indirect, via het behaalde opleidingsniveau, maar ook direct een positieve invloed op de kans op betaald werk. Daarentegen is er geen directe invloed van schoolprestaties en schoolbeleving, prestatiemotivatie en de overige sociale en culturele hulpbronnen op de kans op betaald werk. Maatschappelijke positie van de ouders en onderwijsondersteunend thuisclimaat hebben ook een direct effect op de kans om vast werk te krijgen, terwijl van de culturele participatie van de ouders een negatief effect uitgaat. Verder hebben schooladvies, schoolprestaties, schoolbeleving en opleidingsniveau van de ouders, los van het behaalde opleidingsniveau, een positieve invloed op het prestige van de baan van schoolverlaters. Schooladvies is gebaseerd op de prestaties van de leerling in het basisonderwijs en de score op de CITO eindtoets. Het is dan ook niet vreemd dat de invloed van schoolprestaties, non-verbale intelligentie en opleidingsniveau van de ouders op het prestige van de baan groter is wanneer er géén rekening wordt gehouden met schooladvies.

Geconcludeerd kan worden dat succes op de arbeidsmarkt voor een groot deel wordt bepaald door het behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters. Daarnaast loont aanvullende scholing zonder daarbij een diploma te behalen. Het oplopen van vertraging in de laatst gevolgde opleiding heeft geen negatieve invloed op het arbeidsmarktsucces van schoolverlaters. Verder kan worden geconcludeerd dat kenmerken die een succesvolle onderwijsloopbaan bepalen niet altijd hoeven bij te dragen aan een succesvolle arbeidsmarktintrede. Prestatiemotivatie heeft vooral een indirecte invloed op arbeidsmarktsucces, via het hoogst behaalde opleidingsniveau. Daarentegen bepalen schoolprestaties, non-verbale intelligentie en schoolbeleving niet alléén onderwijssucces, maar ook arbeidsmarktsucces. Ouderlijke hulpbronnen zijn eveneens belangrijk. De invloed op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters verloopt vooral indirect, via het behaalde opleidingsniveau, maar ook deels direct. Hierbij worden vooral effecten van de maatschappelijke positie van de ouders gevonden, het opleidingsniveau van de ouders en het onderwijsondersteunend gedrag. Het effect van culturele participatie van de ouders is ambigu.

De indirecte effecten (via het bereikte opleidingsniveau) zijn positief, terwijl de directe effecten negatief zijn (althans voor de kans op vast werk). Dit lijkt samen te hangen met

de differentiële richtingkeuze in het hoger onderwijs, waar de kinderen uit sterk cultureel georiënteerde milieus vaker kiezen voor de cultureel georiënteerde opleidingen met zwakkere arbeidsmarktperspectieven.

Technische toelichting

De gegevens die voor deze analyse gebruikt zijn, zijn afkomstig van het Voortgezet Onderwijs Cohort Leerlingen 1989 (VOCL'89). Het betreft 19.254 leerlingen afkomstig van een aselechte steekproef van 381 scholen die in het schooljaar 1989/1990 in het eerste leerjaar van het voortgezet onderwijs zaten en van wie sindsdien de onderwijsloopbaan wordt gevolgd. Dit houdt onder meer in dat jaarlijks wordt vastgesteld in welk leerjaar van welk schooltype de leerlingen zitten. Hierdoor is het niet alleen mogelijk steeds het onderwijsniveau te bepalen, maar ook of er sprake is van doubleren en drop-out, en van op- dan wel afstroom naar een hoger respectievelijk lager schooltype. Bovendien zijn in het eerste en derde leerjaar toetsen (met betrekking tot schoolprestaties en non-verbale intelligentie) afgenomen. Daarnaast is bij de start van het onderzoek een schriftelijke vragenlijst afgenomen bij de ouders van de leerlingen met als doel om informatie over gezins- en leerlingkenmerken te verzamelen. In grote lijnen kan de steekproef als representatief worden beschouwd voor alle leerlingen die in het schooljaar 1989/1990 in het eerste leerjaar van het voortgezet onderwijs zaten.

Om te achterhalen wat deze leerlingen zijn gaan doen na het verlaten van het onderwijs, is sinds 1994 een schoolverlatersonderzoek gekoppeld aan het VOCL'89. Op deze manier kan worden waargenomen hoe voor schoolverlaters de transitie van school naar werk is verlopen. De telefonische vragenlijst bestaat uit een selectie van de vragen die worden gesteld in de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Het betreft vragen over onder andere de werkkring, het soort dienstverband en het aantal arbeidsuren. Uit de totale steekproefpopulatie van het VOCL'89 zijn inmiddels

17.047 leerlingen benaderd voor dit schoolverlatersonderzoek. Iedere schoolverlater heeft ongeveer anderhalf jaar na het schoolverlaten eenmalig de telefonische vragenlijst voorgelegd gekregen. Na selectie van degenen die daadwerkelijk hebben deelgenomen aan het schoolverlatersonderzoek, en die geen voltijd onderwijs meer zijn gaan volgen na het schoolverlaten, blijft een analytische steekproef over van maximaal 12.939 schoolverlaters.

Literatuur

Sixma, H., en W. Ultee (1984), An occupational prestige scale for the Netherlands in the eighties. In: B. Bakker, J. Dronkers & H. Ganzeboom (red.), *Social stratification and mobility in the Netherlands* (pp. 29–39). Amsterdam: SISWO.

Traag, T., J. van der Valk, R. van der Velden, R. de Vries, M. Wolbers (2004), *Waarom doet opleiding ertoe? Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters*. Paper gepresenteerd tijdens de Onderwijsresearchdagen 9–11 juni 2004 in Utrecht, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA).

Noten in de tekst

- ¹⁾ Dit gezamenlijke ROA-CBS onderzoek valt binnen het strategisch onderzoeksprogramma Sociale dynamiek en arbeidsmarkt van het CBS, een programma dat samen met andere kennisinstututen statistische informatie op het terrein van arbeidsmarkt-, inkomens- en huishoudensdynamiek ontwikkelt. Voor meer informatie: www.cbs.nl/nl/service/onderzoek/strat-ondz/index.htm.
- ²⁾ Een deel van de leerlingen uit het VOCL'89 cohort volgt nog onderwijs. Het betreft studenten die de WO-opleiding nog niet hebben afgerond.

Tabel 1
Resultaten van lineaire regressie-analyse van het hoogst behaalde opleidingsniveau: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (N = 10.123)

	Model 1	Model 2	Model 3
Intercept	12,056**	6,652**	1,782**
Sekse			
Man (ref.)	–	–	–
Vrouw	0,954**	0,876**	0,690*
Etniciteit			
Autochtoon (ref.)	–	–	–
Allochtoon	–1,291**	–0,445**	–0,595**
Schoolprestaties		4,222**	2,107**
Non-verbale intelligentie		0,659**	0,415**
Prestatiemotivatie		0,759**	0,751**
Schoolbeleving		0,570**	0,481**
Opleidingsniveau ouders		0,129**	0,088**
Maatschappelijke positie ouders			
Niet werkzaam (ref.)		–	–
Arbeider		0,287**	0,386**
Zelfstandige zonder personeel		0,689**	0,693**
Zelfstandige met personeel		0,490**	0,450**
Lagere employee		0,446**	0,405**
Middelbare employee		0,625**	0,580**
Hogere employee		0,679**	0,524**
Culturele participatie ouders		0,371**	0,264*
Leesgedrag ouders		–0,057	–0,133
Onderwijsondersteunend thuis klimaat		0,668**	0,586**
Schooladvies			0,975**
Aangepaste R ²	0,035	0,269	0,31

**p<0,01; *p<0,05.
 ref. = referentiecategorie.

Tabel 2
Resultaten van logistische regressie-analyse van de kans op betaald werk: logit effecten (N = 8.699)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Intercept	1,234**	1,472**	0,517	0,233
Opleidingsniveau	0,145**	0,106**	0,070**	0,064*
Aanvullende scholing zonder diploma	0,211	0,371*	0,360*	0,363*
Studievertraging	0,056	0,039	0,028	0,025
Sekse				
Man (ref.)		–	–	–
Vrouw		–0,221	–0,243*	–0,249*
Etniciteit				
Autochtoon (ref.)		–	–	–
Allochtoon		–0,800**	–0,636**	–0,642**
Opleidingsrichting				
Algemeen (ref.)		–	–	–
Landbouw		0,852*	1,000*	1,035*
Techniek		0,830**	0,910**	0,948**
Economie		0,384*	0,472**	0,500**
Gezondheidszorg		0,335*	0,464**	0,504**
Overig		0,523*	0,647*	0,678**
Regio gevolgd opleiding				
Randstad		0,133	0,139	–0,132
Overig (ref.)		–	–	–
Schoolprestaties			0,198	0,111
Non-verbale intelligentie			0,577*	0,565*
Prestatiemotivatie			0,239	0,241
Schoolbeleving			0,311	0,306
Opleidingsniveau ouders			0,032	0,03
Maatschappelijke positie ouders				
Niet werkzaam (ref.)			–	–
Arbeider			0,448**	0,451**
Zelfstandige zonder personeel			0,462	0,462
Zelfstandige met personeel			0,705*	0,704*
Lagere employee			0,504*	0,503*
Middelbare employee			0,426*	0,426*
Hogere employee			0,092	0,086
Culturele participatie ouders			–0,309	–0,31
Leesgedrag ouders			0,045	0,044
Onderwijsondersteunend thuis klimaat			0,315	0,313
Schooladvies				0,06
Model Chi ²	84,191**	156,904**	197,438**	197,946**
Df	3	11	25	26

**p<0,01; *p<0,05.
 ref. = referentiecategorie.

Tabel 3
Resultaten van logistische regressie-analyse van de kans op vast werk: logit effecten (N = 8.818)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Intercept	0,622**	0,648**	0,470*	0,808**
Opleidingsniveau	0,097**	0,081**	0,076**	0,083**
Aanvullende scholing zonder diploma	-0,099	-0,009	-0,007	-0,01
Studievertraging	0,059	0,067	0,072	0,075
Sekse				
Man (ref.)		-	-	-
Vrouw		0,025	0,01	0,015
Etniciteit				
Autochtoon (ref.)		-	-	-
Allochtoon		-0,682**	-0,617**	-0,611**
Opleidingsrichting				
Algemeen (ref.)		-	-	-
Landbouw		0,528*	0,512*	0,469*
Techniek		0,420**	0,421**	0,374**
Economie		0,137	0,138	0,105
Gezondheidszorg		0,118	0,136	0,09
Overig		0,228	0,266	0,229
Regio gevolgde opleiding				
Randstad		0,114	0,114	0,121
Overig (ref.)		-	-	-
Schoolprestaties			0,069	0,177
Non-verbale intelligentie			0,226	0,24
Prestatiemotivatie			0,117	0,115
Schoolbeleving			0,053	0,056
Opleidingsniveau ouders			-0,021	-0,019
Maatschappelijke positie ouders				
Niet werkzaam (ref.)			-	-
Arbeider			0,224*	0,219*
Zelfstandige zonder personeel			0,621**	0,620**
Zelfstandige met personeel			0,246	0,247
Lagere employee			0,235	0,236
Middelbare employee			0,353**	0,353**
Hogere employee			0,296*	0,301*
Culturele participatie ouders			-0,349**	-0,349**
Leesgedrag ouders			0,066	0,069
Onderwijsondersteunend thuisclimaat			0,242*	0,245*
Schooladvies				-0,071
Model Chi ²	101,671**	173,952**	209,672**	211,576**
Df	3	11	25	26

**p<0,01; *p<0,05.
 ref. = referentiecategorie.

Tabel 4
Resultaten van lineaire regressie-analyse van het beroepsprestige: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (N = 7.719)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Intercept	2,039**	1,524**	-1,255	-8,905
Opleidingsniveau	2,779**	2,868**	2,463**	2,275**
Aanvullende scholing zonder diploma	2,927**	3,140**	3,012**	3,040**
Studievertraging	1,573**	0,828*	0,874*	0,849*
Sekse				
Man (ref.)		-	-	-
Vrouw		-1,193**	-1,066**	-1,178**
Etniciteit				
Autochtoon (ref.)		-	-	-
Allochtoon		-0,539	-0,022	-0,126
Opleidingsrichting				
Algemeen (ref.)		-	-	-
Landbouw		-7,922**	-6,032**	-5,010**
Techniek		3,224**	4,753**	5,833**
Economie		-0,569	0,823	1,592**
Gezondheidszorg		-4,538**	-2,619**	-1,560*
Overig		2,587**	4,084**	4,946**
Regio gevolgde opleiding				
Randstad		1,518**	1,401**	1,271**
Overig (ref.)		-	-	-
Schoolprestaties			4,881**	2,427**
Non-verbale intelligentie			1,531*	1,227
Prestatiemotivatie			0,139	0,219
Schoolbeleving			1,923**	1,881**
Opleidingsniveau ouders			0,163*	0,124*
Maatschappelijke positie ouders				
Niet werkzaam (ref.)			-	-
Arbeider			-0,316	-0,179
Zelfstandige zonder personeel			-0,506	-0,441
Zelfstandige met personeel			-0,163	-0,141
Lagere employee			-0,139	-0,118
Middelbare employee			-0,106	-0,088
Hogere employee			0,999	0,941
Culturele participatie ouders			-0,498	-0,509
Leesgedrag ouders			0,88	0,815
Onderwijsondersteunend thuisclimaat			0,976	0,925
Schooladvies				1,615**
Aangepaste R ²	0,253	0,293	0,302	0,305

**p<0,01; *p<0,05.
 ref. = referentiecategorie.